

UDK: 070 (497.5) "1845"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 2. 12. 2003.
 Prihvaćeno: 14. 5. 2004.

Hotel Lambert i razotkrivanje hrvatskog "Branislava" (1844./45.)

PIOTR ŻUREK

Tehničko-humanistička Akademija, Društveno-humanistički fakultet, Bielsko-Biala, Poljska

U kolovozu 1845. godine u Beogradu je izašao posljednji broj hrvatskog časopisa „Branislav”. Glavni razlog zbog kojeg je list prestao izlaziti bila je činjenica da su austrijske vlasti razotkrile kanal kojim je „Branislav” bio raspačavan na području Hrvatske. Neslavno je tome doprinijela izdaja agenta Hotela Lambert, Antonia Rietha. Autor ovog članka objašnjava nam okolnosti tog događaja.

Ključne riječi: časopis „Branislav”, agenti Hotela Lambert, tajno demokratsko panslavističko društvo

Zakon objavljen na inicijativu kancelara Klemensa Metternicha od 11. siječnja 1843. godine, kojim se zabranjuje službena uporaba naziva „ilirski” te „jezični rat” izazvan od Mađara, kao i uznapredovala mađarizacija i zaoštrana cenzura, nagnali su ilirce da pomoć potraže u Kneževini Srbiji¹.

Jedan od prvih plodova suradnje hrvatskih iliraca s vladom Srbije bila je knjiga Bogoslava Šuleka, anonimno izdana u Beogradu tijekom ožujka 1844. pod nazivom „Šta namĕravaju Iliri?”.

Može se odmah postaviti pitanje - zašto je vlada Srbije pristala na ovu vrstu suradnje? Razmatrajući to pitanje prije svega treba obratiti pažnju na činjenicu da je još u siječnju 1843. godine predvodnik Hotela Lambert² knez Adam Jerzy Czartoryski u svojim čuvenim „Savjetima za postupanje Srbije” smatrao da srpska kneževina treba pomagati „književna društva u širenju časopisa”³. Tu misao Czartoryskog šire je razradio František Zach u svom „Planu slavenske

¹ F. ŠIŠIĆ, *Hrvatska povijest*, sv. III, Zagreb 1913., 269-275; J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, sv. I, Zagreb 1990., 72-73; N. STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb 2002., 173-174.

² Ovdje treba spomenuti da je Hotel Lambert bio organizacija koja je predstavljala aristokratsko-konzervativnu struju poljske emigracije, a svoje ime dobila je prema nazivu pariške rezidencije kneza Adama Czartoryskog.

³ A. J. CZARTORYSKI, „Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie”, (Pariz, siječanj 1843), Biblioteka XX. Czartoryskich u Krakovu (dalje BCz), 5404 IV, 89-99; D. STRANJAKOVIĆ, „Kako je postalo Garašaninovo Načertanije”, *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije*, sv. XCI, 1939., 113.

politike Srbije". Prema mišljenju poljskog agenta Srbija je na svojem teritoriju trebala tiskati djela namijenjena Hrvatima i Dalmatincima koja nisu mogla biti izdavana na području Austrije⁴.

Odluka o izdavanju hrvatskog časopisa u Beogradu najvjerojatnije je donijeta u najužem krugu predvodnika ilirskog pokreta. Sve ukazuje na to da je baš tada prihvaćen naslov časopisa „Branislav”. U tom je naslovu sadržana simbolična igra riječi: „brani” - „braniti”, „slav” - „slave” i „Slaven”, koja ukazuje na to kakvog je karaktera bio taj list.

Časopis je izlazio od listopada 1844. godine do kolovoza 1845. godine. U tom razdoblju izašlo je 14 brojeva „Branislava”, na ukupno 55 strana. Članke je u Zagrebu uglavnom priređivao Bogoslav Šulek koji ih je potom preko tajnog kurira dostavljao u Beograd glavnom uredniku „Branislava”, Pavlu Čavloviću⁵.

U početku se raznošenjem „Branislava” i njegovim raspačavanjem na području Hrvatske kao i slanjem materijala iz Zagreba Čavloviću, bavio Albert Nugent. Kasnije su se ipak koristili onim istim kanalom koji je služio Zachu u kontaktima sa Stjepanom Carem, tj. posredništvom parobroda „Sloga”. Taj je brod bio vlasništvo dioničkog društva čiji je predsjednik bio Ambroz Vranyczany, a ujedno i predsjednik podružnice hrvatske Narodne stranke u Karlovcu. Osim Šuleka, uređivanjem „Branislava” na području Hrvatske bavili su se također grof Janko Drašković, barun Dragojlo Kušlan, Ivan Mažuranić, Ambroz Vranyczany i Antun Vakanović⁶.

U samom Beogradu izdavanje „Branislava” pomagalo je tamošnje „Tajno demokratsko panslavističko društvo”, osnovano na inicijativu Hrvata Matije Bana iz Dubrovnika. Prije nego što je Dubrovčanin stigao u Beograd, pet godina živio je u Istanbulu gdje je održavao kontakte s ogrankom Hotela Lambert u Adampolu pa najvjerojatnije i samim Michalom Czajkowskim⁷. Njegovi kontakti s tamošnjom Polonijom morali su biti veći, jer je tamo uostalom do određenog stupnja naučio i poljski jezik. Zanimljiva je također činjenica da je Matija Ban odmah nakon napuštanja Istanbula i dolaska u Beograd u kolovozu 1844. godine postao jedan od najbližih suradnika Ilije Garašanina. Društvo koje je osnovao u Beogradu, nastalo je baš pod zaštitom srbskog ministra. Uz Matiju Bana toj su organizaciji između ostalog pripadali i Slovak Jan Šafarik, Hrvati Pavao Čavlović, Toma (Josip) Kovačević, Stjepan Verković, Filip Pašalić, Stjepan Marjanović te Srbi Stefan Herkalović, Miloš Popović i Milan Davidović. Član „Tajnog demokratskog panslavističkog društva” bio je isto tako i František Zach. Prema mišljenju Ljubomira Durkovića-Jakšića, Matija Ban se zasigur-

⁴ Zachov sastav („Plan”), [u:] D. STRANJAKOVIĆ, n. dj., 89.

⁵ J. TORBAR, „Nekrolog. O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka”, *Ljetopis Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, sv. II, 1896, Zagreb 1897, 113-114; J. ŠIDAK, „O uredniku i značenju ilirskog ”Branislava“ (1844-1845)”, Studija iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973., 160-161; LJ. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, „Branislav“ prvi jugoslovenski ilegalni list 1844-1845, Beograd 1968., 163-165.

⁶ J. HORVAT, n. dj., 81-82; J. NEUSTÄDTER, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848*, sv. I, Zagreb 1994., 178-180.

⁷ Michal Czajkowski je bio agent Hotela Lambert, a boravio je u Istanbulu.

no u Istanbulu, kao i u Beogradu, našao pod jakim utjecajem Hotela Lambert, a „Tajno demokratsko panslavističko društvo” je djelovalo u „duhu panslavističkih poimanja poljske emigracije”⁸.

Upravo iz izvješća Zacha neposredno proizlazi zaključak da je on bio jedan od onih koji su osobno bili angažirani u poslovima oko izdavanja „Branislava”. Svi sljedeći brojevi tog časopisa bili su, zahvaljujući njemu, na brzinu poslani Czajkowskom.

Zach je u svojim izvješćima „Branislava” opisivao kao „naš” časopis i smatrao ga ispunjenjem jedne od fundamentalnih koncepcija Hotela Lambert, čiji je cilj bio propagiranje izdavačke djelatnosti na narodnom jeziku među južnim Slavenima. U skladu s tom koncepcijom „Branislav” je bio temeljni kamen suradnje hrvatske Narodne stranke s vladom Srbije, koja je neposredno bila odmjeravana u Austriji i Ugarskoj⁹.

„Branislav” je sadržavao anonimne tekstove koji su prije svega žigosali mađarizaciju i nepravednu politiku Ugarske prema Hrvatskoj. Anonimni autori su u listu također propagirali metode otpora Hrvata protiv mađarskog ugnjetavanja. Ovdje je prije svega skrenuta pozornost na njegovanje hrvatskog jezika te istaknuta zahtjevanja koja se tiču političkog sustava, povezanih sa statusom Hrvatske u okviru krune Sv. Stjepana.

U „Branislavu” je posebno isticana narodna djelatnost Ivana Kukuljevića-Sakcinskog pa su tamo, između ostalog, objavljivani tekstovi njegovih šaljivih i patriotizmom obojenih političkih govora¹⁰.

U skladu s pretpostavkama Hotela Lambert i predviđanjima Zacha, pojavljivanje „Branislava” zaoštrilo je hrvatsko-ugarski konflikt i uzrokovalo veliku pometnju u političkim krugovima Austrije¹¹. Osim toga, austrijske vlasti jedno dulje vrijeme nisu mogle otkriti kanal kojim je „Branislav” bio dostavljan na područje carstva.

Otkrivanje tog kanala bilo je neposrednim razlogom obustave tiskanja i izdavanja hrvatskog „Branislava”. Neslavno je tome doprinijeo i novi agent Hotela Lambert u Ugarskoj i Galiciji, Antoni Rieth.

Antoni Rieth rodio se u Krzeszowicama kod Krakova 29. listopada 1811. godine u protestantskoj obitelji, koja je najvjerojatnije bila porijeklom iz Pruske. U godinama 1829.-1835. služio je kao kadet pješačkih postrojbi austrijske vojske,

⁸ LJ. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, *Srbijansko-crnogorska saradnja (1830-1851)*, Beograd 1957, 66-68; Lj. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, „*Branislav*”, 40-41; *Matija Ban*, [u:] Hrvatski biografski leksikon, sv. I, Zagreb 1989., 408-410; D. AGIČIĆ, *Tajna politika Srbije u XIX. stoljeću*, Zagreb 1994., 34.-35.

⁹ Raport Zacha, (Beograd 1. XI. 1844), BCz, 5391 IV, 553: „Hrvati počinju u Beogradu izdavati dnevnik koji je bio ovdje i uređivan. Srpska vlada samim time još više pogoršava odnose s Austrijom - to je dobro jer će se Hrvati ipak približiti Srbiji. Raport Zacha, (Beograd 16. XI. 1844), *isto*, 581: „Šaljem Vam (Czajkowskom- P.Ž.) naša dva sljedeća broja „Branislava”, list zbog kojeg je gospodin Car nekoliko puta bio pretresan sve do kosti. Srbija dakle, stalno pomaže Hrvatima u njihovom ratu protiv Mađara, što znači da se miješa u unutarnjopolitičke probleme Austrije.”

¹⁰ *Branislav*, (bez datuma), 19.-24.

¹¹ J. HORVAT, n. dj., 82.

tada smještenih u Galiciji. Nakon napuštanja vojne službe otišao je iz Krakova i, kako sam opisuje, prebivao u „Berlinu, Dresdenu, Saksoniji, čitavoj Galiciji i Ugarskoj. Moldaviji i svim austrijskim zemljama...”. U Parizu se Rieth pojavio u veljači 1844. godine te se odmah angažirao oko djelatnosti društva „Treći svi-ban”, povezanog s Hotelom Lambert¹².

Najvjerojatnije da je upravo zahvaljujući tom društvu Rieth uspio dobiti pristup i do samog kneza Czartoryskog, koji se u proljeće 1844. godine zainteresirao za njega, odnosno za njegov rad pod nazivom „Plan za ustanak u Galiciji”.

U tom planu Rieth je predstavio program organiziranja i izbijanja ustanka na području Galicije. Prema Riethu ta je ustanak trebao biti pokrenut uz potporu istovremenog izbijanja ustanka na prostoru Slovačke. Jednako tako, Rieth je tvrdio da će ako bude imao mogućnost održanja misije u Galiciji i Ugarskoj, tamo uspjeti pridobiti odgovarajuće ljude za svoj cilj¹³.

Kneza Czartoryskog, kao i njegovo okruženje, Rieth je zanimao i iz drugog razloga. Naime, Rieth se neprestano hvalio da je u prošlosti, u vrijeme kada je služio u austrijskoj vojsci na području Galicije, bio u „vojnim zavjerama s Hrvatima”¹⁴.

S punim uvjerenjem Rieth je zaintrigirao ljude iz Hotela Lambert s tada još uvijek aktualnom urotom poručnika Tomislava Dmitrašinovića, koja je u razdoblju 1837-1840 postojala među austrijskim vojnicima raspoređenim u Przemyslu i Jaroslawiu.

Čovjek koji je stajao na čelu tog popisa, Hrvat Dmitrašinović, planirao je na području čitavog carstva pokrenuti opći ustanak koji je za cilj imao uništenje Habsburške Monarhije i stvaranje federativne slavenske države na njenim ruševinama.

Godine 1840. austrijske su vlasti otkrile urotu Dmitrašinovića te su njezini predvodnici zatvoreni¹⁵.

Središnjica Hotela Lambert je prihvatila Riethov plan, ali je on ipak u nekim dijelovima popravljen ili preinačen. Smatralo se, naime, da bi osim Slovaka u plan ustanka trebalo uključiti i Hrvate budući da „Austrija u svojim graničnim pukovnijama ima 70000 pješaka koji bi se mogli protiv nje okrenuti pod utjecajem hrvatskih patriota”¹⁶.

Takva koncepcija Hotela Lambert, koja je predviđala angažiranje Hrvata u izbijanju ustanaka u Galiciji, bila je precizirana u instrukciji koju je Rieth primio pred polaskom na „misiju u Galiciju i Ugarsku”. U toj instrukciji prepo-

¹² A. Rieth, „Biografia”, (Pariz 12. VI. 1844), BCz, 5465 IV, 35-40.

¹³ A. Rieth, „Plan dla powstania w Galicji”, (Pariz 25. V. 1844), *isto*, 59-77.

¹⁴ [L. Bystrzonowski?], „Nota o Panu A. Rieth”, (Pariz 17. II. 1856), BCz, 5465 IV, 41.

¹⁵ J. KRAJEWSKI, *Tajne związki polityczne w Galicji 1833-1841*, Lwów 1903, 65-66; M. ESTREICHERÓWNA, *Z dziejów krakowskich konspiracji*, „Rocznik Krakowski”, t. XXX, 1938, 190-191; S. KIENIEWICZ, *Konspiracje galicyjskie (1831 - 1845)*, Warszawa 1950, 174-175; B. ŁOPUSZAŃSKI, *Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835-1841)*, Kraków 1975, 183-194; J. SKOWRONEK, *Sprzymierzeńcy narodów bałkańskich*, Warszawa 1983, 131.

¹⁶ „Szczegółowe polecenie do Galicji do Antoniego Rietha”, (Pariz, svibanj/lipanj 1844), BCz, 5465 IV, 93.

ručeno mu je da agitira u onom dijelu hrvatskih zemalja koje se nalaze najbliže Transilvaniji, odnosno na prostoru Srijema i Bačke.¹⁷

U lipnju 1844. godine Antoni Rieth je dobio francusku putovnicu na ime Adolf Reiner i iz Pariza krenuo u svoju misiju u Ugarsku i Galiciju.¹⁸ Prva etapa njegova putovanja bio je Istanbul gdje se je 9. srpnja smjestio kod Czajkowskog koji mu je isplatio 1100 franaka i preporučio „ne dodatno izlagati opasnosti ionako tešku poziciju Zacha”.¹⁹ Ne znamo zašto glavni agent nije Riehta upoznao s istinom o aktualnoj politici Hotela Lambert prema Hrvatskoj, Bosni i Srbiji²⁰.

Rieth je nakon Istanbula, preko Jasse²¹, Transilvanije, Debrecina i Pešte, došao do Slovačke i Galicije gdje je provodio agitaciju u korist Hotela Lambert²².

Početak listopada sastao se je sa čelnim čovjekom u Slovačkoj, Ljudevitom Šturom koji je unatoč velikoj rezerviranosti spram planova Hotela Lambert, „priznao nužnost povezivanja snaga svih ugarskih Slavena”, a posebno Slovaka sa Hrvatima.

Obojica su se suglasili da će Rieth zajedno s dvojicom delegata otići na „kongregaciju Hrvata u Varaždinu kako bi povezao snage tih dviju strana”²³. Prema izvješću Rietha, u tim je razgovorima također sudjelovao i Josip Ferenc, tajnik hrvatskog bana Franje Hallera²⁴. Ipak, prije nego što se je Rieth prihvatio posredništva između Hrvata i Slovaka, nenadano je krenuo u Beograd na susret sa Zachom, s kojim se prvi put vidio 19. listopada²⁵. U trenutku prelaska austrijsko-srpske granice Rieth se legitimirao ugarskom putovnicom koja je glasila na prezime Rauch²⁶. U Beograd je stigao zato da bi preko Zacha stupio u kontakt s Czajkowskim i centralom u Parizu od kojih je prije svega tražio novac i želio da bi „neka osoba od povjerenja Njegovoj Visosti (Czartoryskog) došla (...) u Peštu i organizirala urotu”. Za vrijeme boravka u Beogradu Rieth je zahvaljujući posredovanju Zacha upoznao Stjepana Cara, koji je tamo prebivao i koji je baš pripremao izlaženje prvog broja „Branislava”. Pred odlazak iz Beograda Zach mu je dao nekoliko naputaka o tome kako treba postupati

¹⁷ „Instrukcija dla Rietha”, (Pariz, 7. VI. 1844), *isto*, 96.

¹⁸ Z. BIK, „Do Słowaków, którzy jeden dom z Galicjanami zamieszkują“. Dzieje tajnej misji księcia Adama Czartoryskiego na Słowacji?, *Węgry – Polska w Europie środkowej. Historia – literatura. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Waclawa Felczaka*, Kraków 1997, 130.

¹⁹ „Wyciąg z raportu Czajkowskiego”, (Istanbul, 16. VII. 1844), BCz, 5412 IV, 9.

²⁰ Raport Rietha, (Novi Sad. 7. I. 1845), BCz, 5414 IV, 261: „Zbog čega mi u Konstantinopolu nije rečeno kako srediti odnose X.M. (kneza Czartoryskog – P.Z.) sa Srbijom, Bosnom i Hrvatskom?”

²¹ „Wyciąg z raportu Czajkowskiego”, (Istanbul 6. VIII. 1844), BCz, 5412, 158.

²² Z. BIK, n. dj., 131-133.

²³ „Wyciąg z raportów Rietha wysłanego na misję do Węgier i Galicji w 1844 roku”, (bez datuma), BCz, 5465 IV, 103-104; Rieth je u svojim izvješćima zasjedanje skupštine županije Varaždinske nazivao „kongregacijom Hrvata u Varaždinu”.

²⁴ *Isto*, 100; Josip Ferenc, [u:] *Hrvatski biografski leksikon*, sv. IV, Zagreb 1998, 165; „Rieth krivo navodi da je Ferenc bio sekretar Ožegovića”.

²⁵ Raport Zacha, (Beograd 19. X. 1844), BCz, 5391 IV, 525.

²⁶ LJ. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, „Branislav“, 175-176.

s Hrvatima u Varaždinu²⁷. Rieth je također od Zacha u tajnosti doznao o djelovanju „Tajnog demokratskog panslavističkog društva” u Beogradu²⁸. Rieth je u Beogradu boravio svega nekoliko dana odakle je otišao u Peštu kako bi upoznao dva slovačka domoljuba koji su zajedno s njim trebali ići na susret s Hrvatima u Varaždin. Odmah nakon njegova odlaska, František Zach je nagovorio Stjepana Cara da također ode u Hrvatsku i tamo podrži akciju Rietha²⁹.

Sve ukazuje na to da su austrijske vlasti nešto morale znati o "Branislavu" jer su austrijske pogranične službe Stjepana Cara nekoliko puta provjeravale kada je početkom studenog napuštao Srbiju³⁰. Zanimljivo je da se to dogodilo upravo par dana nakon što je Rieth otišao iz Beograda.

František Zach je od samog početka svojih kontakata s Riethom prema njemu pokazivao određenu dozu sumnjičavosti i nedostatak povjerenja. Osim toga, smatrao je da Rieth nije sposoban za ulogu agenta te da uz to budi mrzovolju slavenskih aktivista na prostoru svih krajeva Ugarske. Zanimljivo da je slično mišljenje imao i Czajkowski, koji je o svojim zapažanjima obavijestio centralu³¹. S obzirom na nastalu situaciju, knez Czartoryski je odlučio pojačati nadzor nad Riethom te mu je naredio da mora izvršavati naredbe Zacha³².

U to vrijeme Rieth se u Pešti susreo s dva slovačka delegata, Janom Čipkajem i Pawelom Ollikom, s kojima je krenuo u Varaždin budući da se županijska skupština trebala sastati 15. studenog. No, tamo su pak naišli na razočaranje jer je termin pomaknut na 10. prosinac, a skup prenesen u Zagreb³³. Tako je zapravo Rieth zakasnio na zasjedanje skupštine Varaždinske županije ("varmedje"), koja se održala 11. studenog 1844. godine³⁴.

S obzirom na novonastalu situaciju, Rieth se zajedno sa Slovacima uputio za Zagreb, neposredno do Ljudevita Gaja. Prema njegovim izvješćima, vođa iliraca vrlo ga je toplo primio te izrazio zahvalnost za posredovanje u odnosima sa Slovacima³⁵. Gaj se povjerio Riethu kako je već dulje vrijeme želio ostvariti sura-

²⁷ Raport Zacha, (Beograd, 26. X. 1844), BCz, 5391 IV, 529-533: „upozorio sam potom gospodina A. R. da ako Hrvati postupaju razumno kako ne treba vjerovati da će prvi kontakt završiti sporazumom o zavjeri.”

²⁸ „Wyciąg z raportów Rietha wysłanego na misję do Węgier i Galicji w 1844 roku”, (bez datuma), BCz, 5465 IV, 104.

²⁹ Raport Zacha, (Beograd, 1. XI. 1844), BCz, 5391 IV, 553; Raport Zacha, (Beograd, 9. XI. 1844), *isto*, 564.

³⁰ Raport Zacha, (Beograd, 16. XI. 1844), BCz, 5391 IV, 581.

³¹ Raport Czajkowskiego, (Istanbul, 6. XI. 1844), BCz, 5487 IV, 661; J. Skowronek, n. dj., 246-247.

³² Władza do Czajkowskiego, (Pariz 27. XI. 1844), BCz, 5412, 485-490; Władza do Rietha-Reynera, (Pariz 27. XI. 1844), *isto*, 491-492.

³³ „Wyciąg z raportów Rietha...”, 104; V. ŽAČEK, „Tajni polští agenti v Chorvatsku před r. 1848”, *Historijski zbornik*, Šidakov Zbornik, god. XXIX-XXX, 1976-1977, 298.

³⁴ „Glavna skupština Varaždinske Varmede 11 studena 1844”, *Branislav*, (bez datuma), 24-26.

³⁵ U tom dijelu svoga rada pozivam se na: A. Rieth, „Sprawozdanie nr II”, (Novi Sad, 4. I. 1845), BCz, 5414 IV, 243-259. To izvješće, kao i svi ostali Riethovi rukom pisani raporti, obilježeni su, u velikoj mjeri, autorovim fantazijama. No, ipak za sve činjenice i datume koje navodi, nalazimo potvrdu u izvorima.

dnju sa Slovacima. Iz Riethovih izvješća također proizlazi da je Gaj znao kako je ovaj agent kneza Czartoryskog te da ga je Rieth upoznao s detaljima plana Hotela Lambert o pokretanju ustanka u Galiciji i Slovačkoj. Vođa iliraca nije skrivao svoju zainteresiranost tom koncepcijom te je čak u vezi s tim iznio i svoj projekt povezivanja ovog ustanka s akcijom u Hrvatskoj. Prema mišljenju Gaja idealni trenutak za pokretanje tog pitanja u Hrvatskoj bio bi najranije u vrijeme zasjedanja županijske skupštine u Zagrebu. Gaj je to opisao kao „preludium buduće slobode za Slavene u Ugarskoj.” Druga etapa tog plana, prema njegovu mišljenju, trebalo je biti „ukidanje” ugarskog vrhovništva nad Hrvatskom i Slavonijom što bi u konačnici potaknulo vojnu intervenciju Mađara. U tom slučaju vlada u Beču morala bi zadržati neutralan stav budući da bi iza Hrvata stajale krajiške postrojbe. To bi na kraju potaknulo austro-mađarski oružani sukob, koji bi bio signal za izbijanje ustanka na području Slovačke i Galicije.

Rieth je boravio u Zagrebu 17., 18., i 19. studenog 1844. godine. U tom trenutku, kako piše u izvješću, došlo je do uličnih borbi između pristaša iliraca i mađarona iz Turopolja. To je nagnalo Rietha da otputuje u Peštu kako bi se tamo konzultirao sa slovačkim predstavnicima oko Gajeva projekta te kako bi tamo pronašao moguće izvore financiranja ove akcije. U skladu s prijašnjim namjerama, Rieth je 9. prosinca stigao u Zagreb na zasjedanje županijske skupštine, koja se ipak nije održala. Navodno je to bila odluka bana Hallera koji se, priklonio stajalištu mađarona i usprotivio otvaranju sjednice. Takav stav bana doveo je do izbijanja nereda u Zagrebu. Iz izvješća Rietha može se zaključiti da je taj agent bio potpuno dezorijentiran u vezi s tadašnjom političkom situacijom u Hrvatskoj. Rieth nije imao pojma da je bio svjedokom meteža koji je bio posljedica instalacije promađarskog bana Hallera na mjesto velikog župana zagrebačkog. No, unatoč tome, pojedinosti izvješća koji govore o tim događanjima, neosporno svjedoče o tome da je poljski agent tamo uistinu bio prisutan³⁶. Trinaestog prosinca Rieth je posredstvom Gaja iz Istanbula primio pismo od Czajkowskog na kojem su bili vidljivi tragovi ranijeg otvaranja. Ta je korespondencija najvjerojatnije išla onom istom trasom kojom i „Branislav”, a pismo Czajkowskog je do Rietha došlo otvoreno jer su Austrijanci ušli u trag tom sjedištu.

Rieth je u svojim kontaktima s Hrvatima dosta pozornosti posvećivao Ljudevitu Gaju. Poljski agent je smatrao da je akcija Hotela Lambert u Galiciji i Slovačkoj moguća samo u suradnji s Gajem³⁷. Iz njegovog izvješća također proizlazi da je Gaj na tom polju bio zainteresiran za suradnju s Hotelom Lambert. Hrvatski domoljub je čak Riethu trebao pokazati listu 570 oficira iz Vojne granice, koji bi se zajedno s 200,000 ustanika latili oružja na njegovu zapovijed. Gaj je jedino trebao financijska sredstva za taj cilj te je bio čak spreman pomoć

³⁶ „Zagrebačka velika skupština”, *Branislav*, (bez date), 51-56; E. LASZOWSKI, V. DEŽELIĆ, „Dnevnik Dragutina Rakovca”, *Narodna starina*, sv. I, 1925, 300-302; E. LASZOWSKI, *Plemenita općina Turopolje*, Zagreb 1910, 150-152. Vjerodostojnost Riethova izvješća potvrđuje, između ostalog i to, da on navodi istinit podatak o smrti Franje Kukuljevića i ranjavanju Alberta Nugenta.

³⁷ Raport Rietha, (Novi Sad 7. I. 1845), BCz, 5414 IV, 162.

potražiti i u Rusiji. Oko svojih planova s Gajem, Rieth se odlučio konzultirati sa Zachom. Zbog toga je još 16. prosinca napustio Zagreb i krenuo u Beograd.

Na tom putu Gaj ga je pratio sve do Siska gdje se je poljski agent ukrcao na parobrod „Sloga”. Gaj mu je tom prilikom dao određene preporuke za časnike na granici te „papire” koje je ga je molio predati u Beogradu. Nakon dolaska poljskog agenta u Zemun, austrijske vlasti su mu zabranile prelazak granice sa Srbijom pa je stoga „papire od Gaja” predao ocu Marjanoviću. Sa Zachom je kontaktirao preko Srbina Miloša Popovića, člana „Tajnog demokratskog panslavičkog društva”³⁸.

Antoni Rieth je putovao do Beograda s putovnicom koju je dobio u Zagrebu, na ime Dimitrija Novakovića³⁹. Tu je putovnicu dobio od Ljudevita Gaja⁴⁰ pa su zbog toga austrijski carinici u početku mislile da su poljski agent Antoni Rieth i trgovac Dimitrije Novaković dvije različite osobe⁴¹. Prema Riethovim izvješćima izgleda da je on boravio u Zemunu oko 1. siječnja 1845. godine⁴². U spisima Vojnog zapovjedništva austrijske vojske u Zemunu nisam našao zapis da je osoba pod imenom Rieth-Reiner ili nekim sličnim, tamo boravila u to vrijeme⁴³. Ipak, tamo postoje zapisi od 28. i 29. prosinca 1844. godine koji se tiču „zagrebačkog trgovca” Dimitrija Novakovića, a koji je baš tada prebivao u Zemunu⁴⁴.

Czajkowski kao i centrala u Parizu ipak su s nevjericom gledali na „otkrića” sadržana u Riethovim izvješćima o njegovim kontaktima sa Slovacima i Hrvatima. Sumnjičavost spram Rietha bila je tim veća jer je on stalno tražio novac i zapadao u dugove⁴⁵.

Ta činjenica posebno je uznemirila kneza Czartoryskog koji je odmah naložio Zachu da provjeri vjerodostojnost Riethovih izjava. Tada je odlučeno da se Rieth, kao bivši austrijski vojnik, pošalje na obavještajni zadatak u vojno-pogranična područja⁴⁶.

Izvješća Zacha potvrdili su pak sumnje centrale u svezi Riethovih izjava⁴⁷. To je nagnalo kneza Czartoryskog da naredi njegov opoziv s funkcije agenta

³⁸ „Wyciąg z raportów Rietha...”, 107-108.

³⁹ A. Rieth - M. Czajkowskiom, (Novi Sad 4. I. 1845), BCz, 5414 IV, 241.

⁴⁰ Raport Zacha, (Beograd, 20. IV. 1846), BCz, 5393 II, 424.

⁴¹ Palatin nadvojvoda Josip - banu Halleru, (Buda, 27. I. 1845), Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Acta Banalia Politica, svežanj CXLII, br. 35, 1845; ban Haller - podžupanu Lentulaju, (Beč 4. II. 1845), *isto*, svežanj CXLII, br 37, 1845; Đ. ŠURMIN, „Veleizdajnička“ afera iz g. 1845”, *Zvono*, G. III, Zagreb, 16. I. 1909, br. 2, 38-40.

⁴² „Wyciąg z raportów Rietha...”, 108.

⁴³ Rieth je također bio poznat i pod imenom Ritter, Rauch i Rotter.

⁴⁴ HDA, Vojna komanda u Zemunu.: Präsidialen Register 1843-1848, sg. 450. (Nowakovich Demeter). Adnotacija: 28. XII. 1844 i 29. XII. 1844. („Agramer Handelsmann”).

⁴⁵ „Wyciąg z raportu Rietha”, (Novi Sad, 7. I. 1845), BCz, 5414 IV, 229-232; „Wyciąg z raportu Czajkowskiego”, (Istanbul, 6. II. 1845), *isto*, 204. Zbog nedostatka novca Rieth je zatražio da ga se oslobodi misije. Vidi: Raport Rietha, (Novi Sad, 7. I. 1845), *isto*, 256.

⁴⁶ Władza do Czajkowskiego, (Pariz, 7. III. 1845), *isto*, 215-218.

⁴⁷ „Wyciąg z raportu Czajkowskiego”, (Istanbul, 17. III. 1845), *isto*, 494.

Hotela Lambert, a samim time i da se prekinu njegova „lutanja po Ugarskoj“⁴⁸. Odluka o opozivu došla je do Rietha dosta kasno jer ga je bilo teško pronaći⁴⁹. Tu je naredbu najvjerojatnije primio negdje početkom travnja 1845. godine te je tada krenuo u Istanbul i kontaktirao s Czajkowskim⁵⁰. Iz Istanbula je poslao pismo Ljudevitu Gaju u kojim ga je uvjeravao da je na odgovarajući način predstavio njihove namjere Michalu Czajkowskom. Prema njegovoj tvrdnji ti su se planovi trebali uskoro realizirati⁵¹.

Nakon povratka u Pariz Rieth je u nekoliko navrata s knezom Czartoryskim razgovarao o svojoj misiji. Sve ukazuje na to da je knez Adam Czartoryski povjerovao u njegova objašnjenja i da nije izgubio povjerenje u njega budući da ga je još 1846. godine poslao u novu misiji do Galicije. No, taj put Rieth se potpuno diskreditirao u očima Czartoryskog. Za vrijeme puta u Galiciju razbolio se i vratio u Pariz te potpuno prekinuo suradnju s Hotelom Lambert. Nakon toga, otišao je u London gdje je austrijskom veleposlaniku Dietrichsteinu odao sve pojedinosti planova Czartoryskog i predložio mu suradnju. Budući da je Dietrichstein izrazio određenu suzdržanost spram njegovih prijedloga, Rieth je otputovao u Švicarsku te je tamošnjem austrijskom veleposlaniku Kaiserfeldu dao sličan prijedlog, koji je odmah bio prihvaćen. Rieth je zasigurno Kaiserfeldu, a kasnije i ministru austrijske policije Josephu Sedlnitzkom, izložio opširno izvješće o svojim aktivnostima na području Slovačke i Hrvatske. Nekadašnji agent Hotela Lambert iskazao je Sedlnitzkom spremnost da bude austrijski doušnik u Slovačkoj i na Balkanu⁵².

U svojim iskazima, pisanim 22. travnja 1847. godine, informirao je Sedlnitzkog ne samo o planovima i djelovanju Hotela Lambert na prostoru Hrvatske, već je izdao i sve o djelovanju iliraca⁵³.

Antoni Rieth je već ranije imao kontakt s austrijskom tajnom policijom, a u Slovačkoj je bio poznat kao agent Zielonka-Ritter⁵⁴. Prema izvješću austrijskog konzula u Beogradu od 26. siječnja 1845. godine, naslovljenog na Metternicha, doznajemo da je Rieth još tada radio za Austrijance⁵⁵. Uz to, njegova djelovanja na području istočne Hrvatske bila su pod prismotrom obavještajaca Slavonske Generalne Komande austrijske vojske u Petrovaradinu. Iz njihovih spisa vidljivo je da je Rieth služio pod imenom Adam Rotter⁵⁶.

⁴⁸ Władza do Czajkowskiego, (Pariz, 7. IV. 1845), *isto*, 503: „Nerazboritost gospodina A. R. dosta dira i uznemiruje Njegovu visost, kneza (Czartoryskog)“.

⁴⁹ J. SKOWRONEK, *n. dj.*, 246-247.

⁵⁰ Raport Czajkowskog, (Istanbul, 26. IV. 1845), BCz, 5488 II, 424-426.

⁵¹ Prijepis pisma Rietha - Lj. Gaju, (Istanbul, bez dana i mjeseca 1845), BCz, 5414 IV, 741.

⁵² V. ŽAČEK, *Z rewolucyjnych i politycznych kontaktów polsko-słowackich w latach 1831-1848*, Wrocław 1967, 201-211; *Z. BIK, n. dj.*, 134-135.

⁵³ V. ŽAČEK, *Tajni polští agenti v Chorvatsku*, 299.

⁵⁴ J. SKOWRONEK, *n. dj.*, 245.

⁵⁵ LJ. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, „*Branislav*“, 183.

⁵⁶ HDA, Slavonska General-Komanda u Petrovaradinu, Präsidialen 1843-1848, sg. 430, svežanj br. 17, Präsidialen 1844-1845: br. 44, 65, 71, 86, 94, 103, 122, 136, 194, 277, 364; „Dokumenti o Srbiji od 1842-1848“, uredio Đ. ŠURMIN, *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije*, sv. LXIX, 1929, 43-44.

Zahvaljujući informaciji zagrebačkog trgovca Dimitrija Novakovića, a posebno Rottera⁵⁷ austrijskoj policiji je uspjelo razotkriti sjedište koje se bavilo prevozom i raspačavanjem „Branislava” na prostor Hrvatske. O povezanosti „Branislava” s poljskom propagandom Metternicha je obavijestio njegov posebni izaslanik za naddunavske krajeve, Ferdinand Meyerhofer koji je te podatke dobio od Rottera⁵⁸.

Austrijske vlasti su tada počele vršiti pritisak na srpsku vladu, kako bi prestala na svome području izdavati „Branislava”. Šikaniranju je bio izložen i Ljudevit Gaj⁵⁹. Ta su zbivanja bila popraćena nizom čudnih „slučajnosti”. U svibnju 1845. godine vrhovne vlasti u Zemunu su opozvale oca Marjanovića, a 16. rujna u nerazjašnjenim okolnostima potopljen je parobrod „Sloga”⁶⁰.

Naposljetku, u kolovozu 1845. godine u Beogradu je izašao i posljednji broj hrvatskog časopisa „Branislav”.

Prijevod s poljskog jezika Zdravka ZLODI

⁵⁷ P. POPOVIĆ, „O beogradskom listu "Branislav" 1844-1845”, *Prilozi za književnost jezik istoriju i folklor*, sv. XV, Beograd 1935., 113.-116.

⁵⁸ Mayerhofer - Metternichu, (Beograd 26. I. 1845), [u:] G. MISKOLCZY, *A Horvat Kerdes*, sv. II, Budapest 1928, 266-267.

⁵⁹ F. Kulmer - Lj. Gaju, (Beč 15. I. 1845), [u:] V. DEŽELIĆ, *Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828-1850)*, Zagreb 1909, 112.

⁶⁰ LJ. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ, „Branislav“, 190-191; J. NEUSTÄDTER, n. dj., 179.-180.

Hotel Lambert u Parizu

Knez Adam Jerzy Czartoryski (1770.-1861.)

STRESZCZENIA

HOTEL LAMBERT A DEKONSPIRACJA CHORWACKIEGO „BRANISLAVA” (1844/45)

W sierpniu roku 1845 ukazał się ostatni numer wychodzącego w Belgradzie chorwackiego czasopisma „Branislav”. Głównym powodem przestawania ukazywania się tego pisma była dekonspiracja przez władze austriackie kanału przetrzutowego, jakim „Branislav” był kolportowany na terenie Chorwacji. Niechlubnie przyczyniła się do tego zdrada agenta Hotelu Lambert Antoniego Rietha.

Wiosną 1844 roku Hotel Lambert zainteresował się opracowanym przez pochodzącego z Krzeszowic koło Krakowa emigranta Antoniego Rietha „Planem dla powstania w Galicji”. W planie tym Rieth przedstawił program zorganizowania i wybuchu powstania na terenie Galicji, które jednocześnie byłoby połączone z insurekcjami wywołanymi na terenie Słowacji i Chorwacji. Księżę Adam akceptując ten plan i przystępując do jego realizacji nie zdawał sobie sprawy, że Rieth okaże się agentem austriackim, który przyczynił się do tego, iż policji austriackiej uda się rozpracować całą siatkę Hotelu Lambert na Bałkanach.

Słowa kluczowe: czasopismo “Branislav”, agenci Hotelu Lambert, “Tajne Demokratyczne Towarzystwo Panslawistyczne”

SUMMARY

THE HOTEL LAMBERT AND UNVEILING OF THE CROATIAN JOURNAL *BRANISLAV*

The last issue of the Croatian journal *Branislav* appeared in Belgrade in August 1845. Further publishing of this journal was stopped because the Austrian authorities discovered the channel used for the distribution of this journal across the Civil Croatia and Croatian Military border region. This turn of event was made possible by the unveiling of the Hotel Lambert agents and by the treachery of agent Antoni Rieth. In spring of 1844 the Hotel Lambert developed interest for the plan of uprising in the Galicia province. The plan was made by Antoni Rieth and it also considered the possible uprising in Slovakia and Croatia. In fact Rieth worked for the Austrian authorities and as a consequence the Austrian police discovered the network of Lambert hotel agents active in the Balkan peninsula.

Key words: Hotel Lambert, Croatian journal *Branislav*, Secret Democratic Panslavic Society